

A 2011-es év verstermésének értékelése

avagy Az irodalomkritikus is csak ember

Amikor a Szlovákiai Magyar Írók Társasága felkért a hazai magyar szerzők 2011-ben megjelent versesköteteinek értékelésére, örömmel mondtam igent. Ám az anyagot tanulmányozva a recenzens, az irodalomkritikus feladatáról vallott gondolataimmal is szembesülnöm kellett, ezek bizonyos mértékben a következő értékelő szövegemben is visszaköszönnek.

Az egyik kulcskérdés e tekintetben a világosan definiált kritériumok megléte/meg nem léte, amelyekkel az értékelő szubjektum (kritikus) az irodalmi szövegnek mint az alkotó szubjektum (író) egyedülálló kommunikációs közegének megítéléséhez és elemzéséhez közelít. A költészetben, amely valamennyi irodalmi műfaj közül talán a legintenzívebben tárja fel a szerző személyiségének intim, emocionális szféráját és személyes viszonyulását a környező világ ösztönzéseihez, az értékelés folyamata rendkívüli odafigyelést igényel. És indokolt az olyan kérdés feltevése, miszerint eme értékelésnek mi a funkciója, jelentősége és célja, az irodalmi szöveg mely síkjai esnek az irodalomkritikus érdeklődési körébe. Inkább a formai vagy a szemantikai összetevő? És azon belül? Figyelme a témára, annak feldolgozási módjára irányul-e az egyes szövegeket tanulmányozva, vagy a szerző „kézügyességére” fog inkább összpontosítani (rímelés és más költői eszközökre stb.), netán mindkettőre? Milyen eszközöket, eljárásokat választ az autenticitás, a vallomás eredetiségének felmérésére? Hogyan oldja meg az objektivitás/szubjektivitás egyenesen hamleti kérdését a könyvet, szöveget és egyben a szerzőt illetően? Nem lesz-e végül az értékelő szövegből – ahogy nemegyszer tanúi lehetünk – harctér, a régi sérelmek, irodalmi és személyes nézeteltérések színtere, sőt a tökéletes bosszú aktusa? Nos és nem utolsó sorban – milyen és milyennek kellene lennie a „jó” irodalomkritikusnak, mikor válik azzá tulajdonképpen az ember, mennyi szakmabeli tapasztalatot, elolvasott könyvet kellene maga mögött tudnia? Olyan kérdések ezek, amelyekre egyértelmű válaszokat (ha egyáltalán léteznek ilyenek) nehezen találunk...

Míg az „átlagolvasó” a szöveget jóval nagyobb szabadsággal, spontaneitással és kizárólag szubjektív alapon érzékeli, az irodalomkritikus többnyire a dolog felett kíván állni, megőrizni egy bizonyos felülnézetet, távolságtartást, esetenként a kompromisszum nélküli zsúritag mítoszát, akinek semmi sem kerüli el a figyelmét... És

mégis híján van valami fontosnak. Az olvasás nyújtotta felhőtlen élvezetnek, a keresésből és felfedezésből származó természetes örömmek, amelyet talán utoljára gyerekkorában vagy a felnőtté válás időszakában élt meg. Egyébként személy szerint úgy vélem, hogy „színtiszta” objektivizmus az irodalomkritikában nem létezik, mindig jelen vannak szubjektív „adalékok” is, amelyeket lehetetlen kiküszöbölni. Hiszen az irodalomkritikus is csak ember...

Másrészt el kell ismerni, hogy az irodalomkritikus feladata roppant felelősségteljes. Véleménye az „átlagolvasót” a szóban forgó mű elolvasására ösztökélheti, de el is tanácsolhatja tőle. És amennyiben az irodalomkritikus világlátott, tapasztalt és új irodalmi áramlatokra is nyitott, legalább egy kicsi fényt vihet a szerzői és kiadói műveletek szövevényes labirintusába, új kiterjedéseket, összefüggéseket, egyedülálló pillanatokat fedezhet fel a felszín alatti mélységekben. Az irodalom ugyanis egy élő organizmus, amelyben folyton történik valami, amely forrong, amelyben az új találkozik a hagyományossal, hogy e két sík összekapcsolódjon, kölcsönösen hatással legyen egymásra, vagy továbbra is megőrizze önállóságát és függetlenségét.

Őszintén szólva, mérhetetlenül örülök, hogy az irodalomkritikus „funkció” esetében nem meghatározó. Jóval örömtelibb számomra az a tény, hogy az irodalomban szabadon mozoghatok – mint műfordító, szerző és nem utolsósorban olvasó. Ennek ellenére a zsűrizés feladatát, a Madách Imre-díjat és az azt követő SZMÍT-felkérést nagyra becsülöm.

Milyen volt tehát a 2011-es év a szlovákiai magyar költészetben? Ha tömören és általánosítva kellene jellemeznem, akkor összességében termékeny és sikeres.

Mivel a már említett 2011-es Madách Imre-díjat verseskötetnek ítélték oda, helyénvaló, hogy éppen ezzel kezdjük és valamivel nagyobb teret szenteljünk neki. Az **Urban mémoire, 13+ versplakát** (NAP Kiadó) – **Juhász R. József** performer egyedülálló művészeti projektje – tartalmi és vizuális feldolgozásával vonja magára a figyelmet, kiszélesíti, eltolja, megváltoztatja az irodalom és a művészi alkotás határait. Multimedialis mű, amely (nemcsak) a modern technológiák felhasználásán alapul, módosítja a költészeti szöveg jellegét, formai és szemantikai mezejét, és nemkülönben észlelésének módját is. A tizenhárom költői plakát a fényképekkel, fényképmontázsokkal és költészeti összeállításokkal csupán kiindulási pontot jelent. A kor technikai vívmányainak köszönhetően (számítógép, internet, mobiltelefon) a szerző kommunikációja az olvasókkal a vizuális és audiovizuális felvételek, internetes utalások síkján is folytatódik, a vallomás túllép a papír kétdimenziós felületén, dinamikával töltődik meg, a meglepetés momentumával gazdagszik. A szerző visszatér a 20. század eleji, történelmileg meggyökeresedett konceptuális kísérletekhez, amelyek a klasszikus avantgárd felvirágzásakor sikeresen ösztönözték a szöveg és a kép közti határok felforgatását és eltörlését. Természetesen feltehetjük a kérdést, hogy az említett alkotások szerves részét képezik-e a végleges irodalmi projektnek, teljesítik-e küldetésüket és céljukat, amelyekkel a szerző felruházta azokat. A válasz egyértelműen igen. Juhász R. József a passzív befogadót aktív társalkotóvá emelte, aki nagyon szívesen engedni magát belevonni a szóval mint elemi kifejezési eszközzel való interaktív játékba.

Kulcsár Ferenc legszebb versei (AB-ART) – ahogy a cím is árulkodik róla – a szerző azon alkotásaiból ad válogatást, melyek korábban már megjelentek kötetben. És bár a „legszebb” jelző nagyon homályos és egyben nagyon szubjektív esztétikai kritérium, a kötetet összeállító Bodnár Gyula érzékeny és gyakorlott szemének köszönhetően a könyv kerek, harmonikus benyomást kelt, ami a hasonló válogatásokból gyakran hiányzik. Az olvasó a percepció folyamatában a költői vallomás erős érzékiségével szembesül (a szó

legpozitívabb értelmében), és természetes módon, erőszakmentesen kerül be Kulcsár belső világába és válik legalább egy időre a részévé: vele együtt küzdi le az idő- és térsíkokat, éli meg mindazt, ami ezen az úton végigkíséri. A kötet valamennyi szövege a költő életének más-más időszakában született, minden szöveg a poétikai mozaik egy-egy részletével szolgál, amely a végső formában sokszínűségével, dinamikájával és egyben megnyugtatóan ismert közegével bűvöl el.

Balázs F. Attila Kék (AB-ART) című kötetével egy olyan letisztult vonalat képvisel, amelynek köszönhetően az olvasó még intenzívebben érzi át az egyes versek hangulatát, a magány motívumát a nagyvilágban, amelyben az emberek közti viszonyokat gyakran a technika vívmányai határozzák meg, nem a személyes kommunikáció, érintés vagy ölelés. A szerző vallomása formai minimalizmuson és szemantikai maximalizmuson alapul, azaz az egyes témák lehető legkövetkezetesebb kidolgozására és azt követően a lehető legkisebb felületre való vetítésére törekszik. Ennek eredményei a patetikusságtól mentes dinamikus, légies szövegek.

Z. Németh István olyan szerző, aki a kísérletezgetéshez, nyelvjátékokhoz és az abszurd humorhoz való pozitív viszonyáról ismert – ezek a **Vidd a Lindát szörfözni** (AB-ART) című kötetében is jelen vannak. Meglepni, megnevetetni, talán sokkolni is tud, de ezek mellett és egyben ezeknek köszönhetően ráirányítja a figyelmet a jelen különféle megjelenési formáira... A fentebb említetteken kívül a stílus is rendhagyó, amely a klaszszikus verselés (pld. a szórend, a rím síkján) modern „dizájnnal” való kombinációján alapul (neologizmusok használata, utalások a ma technikai vívmányaira). Más szóval: költői szürrealizmus, amelyet Salvador Dalí kétségkívül lelkesen öntene képzőművészeti formába.

A **Holdmagány** (AB-ART) című kötet vizuális „karcsúságát” szerzője, **Rácz Boglárka**, a szöveg vallomásértékével és a gondolatok értelmezéseinek egyéni módjával ellensúlyozza – mintha egy szuszra ejtené ki a mondandóját. Fiatalos költői nyelve frissítő, tehermentes, de semmi esetre sem üres: az újító megközelítést kapcsolja össze benne a hagyománnyal, a filozófiai mélységet az élet momentumainak megragadásával, a magába, a belső világába forduló visszahúzódást az (első látásra) jelentéktelen élethelyzetek merész közvetítésével – a költő/nő szemszögén keresztül. Jogos tehát azt remélnünk, hogy a fiatal szerző kézírása az idő és a tapasztalatok hatására egyre cizelláltabbá, érettebbé válik és alkotói lépései pedig még biztosabbak, határozottabbak lesznek.

Dvorák Etela Menedékhely (AB-ART) című intimre hangolt kötete elsődlegesen ahhoz az olvasóhoz szól, aki rokonszenvez a jelentős mértékben emocionális jellegű hagyományos költéssel, amelynek központi témái az emberek közti, családi és partneri kapcsolatok, visszatérések a gyermekkorba, illetve a természetmotívumok. A szerző a szabad verstől a kötött versig a költői eszköztár széles skáláját használja fel, ez viszont helyenként, egy-egy versben olyannyira tömény, koncentrált módon jelenik meg, hogy szinte zavarólag, elterelőleg hat, elvonja az olvasó figyelmét a közlés lényegéről. A kötet formai és tartalmi szempontból sem alapvetően újító, de bizonyára kedvében jár a gyengéd, szubtilis jellegű líra kedvelőinek.

Homlokegyenest ellenkező viszonyulást választott **Németh Zoltán** a **Boldogságtelep vetélőgépben – Csáth szeretője** (Kalligram) című könyvben. Az expresszív kötet ízekre szedi a bennünk, nőkben és férfiakban lakozó állatiaságot, a pillanatok, helyzetek abszurdságát, a szereplők kapcsolataiban, életében megfigyelhető eltolódásokat. Az a felület, amelyen a szerző „dolgozik”, különféle: olykor-olykor megelégszik a mikrotérrel, hogy felvázolja a gondolatot, máskor egymásra rétegez, épít, kiterjeszt, a szöveget több jelentéssíkkal szerkeszti meg, miközben az egyes szám első személy használata a bizalmas-

ság és együvé tartozás érzését kelti. Az élet és a halál, a születés és a dekadencia változatai Németh költészetében nyugtalanítóak, megbotránkoztatóak és izgatóak is egyben. És szinte mindig sokkoló a végkifejlet...

Bettes István *Sírapadicső* (Lilium Aurum) című kötetében kíméletlenül tárja fel a jelen világ gyengeségeit és visszasságait, azaz komoly, nehéz témákat elemez, amelyekhez specifikus költői „eszköztár” szükségeltetik. A nyelv a szerző számára egyfajta rongybabává válik, amelyet forgat, fejre állít, csűr-csavar, sőt, amikor előnti a düh, földhöz is vágja, megfosztja testrészeitől, felboncolja, megvizsgálja... Az egyes verseket összeköti Bettes rokonszenve a szójátékokkal, az abszurd, groteszk, dadaista momentumokkal, amelyek feltárják a szóval való játékban, szemantikai és vizuális formájában átélt örömét. Az említett hajlam azonban egy-egy versben kontraproduktív jelleget is ölt, amikor meggyengíti, beárnyékolja közlési értékét és öncélúan hangzik.

Haza, hazafiasság, humanizmus. Olyan fogalmak, amelyek absztraktságuk és széles spektrumot átfogó jellegük ellenére **Gyüre Lajos *Hazajöttem*** (Lilium Aurum) című kötetében egészen konkrét, kézzel fogható formát öltenek. A kimondott szó őszinteségének és a megélt események, érzések autentikusságának is köszönhetően nem hangoznak patetikusan: a szerző viszonyulását tükrözik saját magához, a környezethez és az őt körülvevő emberekhez, Istenhez, az anyanyelvhez, a történelmi eseményekhez, a társadalomhoz és a társadalmi történésekhez. A kötetnek a ritmus és a rím olykori elakadása-it róhatjuk fel.

Z. Németh István (ezúttal) gyermekeknek szánt ***Égimeszelő*** (Lilium Aurum) című kötetének főszereplője a roppant fontos feladatot ellátó festő és költő, aki a négy évszakraért és az ezzel kapcsolatos történésekért felel. Az egyes versekből, amelyeket Bálint Mariann bájos illusztrációi díszítenek, nem hiányzik a humor, a játékosság és az eredeti ötletek, de olykor olyan szituációkkal, mozzanatokkal is szembesülünk, amelyeknél az az érzésünk, mintha a szerző korábbi köteteiből köszönnének vissza. A *Vidd a Lindát szőrfőzni* és az *Égimeszelő* verseinek dinamikáját helyenként visszafogják a vers ritmikai felépítésében és a rímelésben ejtett hibák – ilyenek aránylag gyakran fordulnak elő más szerzők alkotásaiban is. A rím ugyanis a költői vallomás vonzó, azonban egyben gúzsba fogó eszköze, és vonzó mivoltán túl kétségtelenül kelepccéket is rejt.

És még egy kicsit maradjunk a gyermekköltészetnél. **Fellinger Károly a *Mákom van*** (Lilium Aurum) című könyvét, amelyet szintén Bálint Mariann illusztrált, elsődlegesen a legkisebb olvasóknak szánta, de a humor, amellyel a kötetben világunk legkülönbébb változataihoz közelít, a szójátékok és a mondókákra és kiszámolókra való hajlam érdekessé teszik az idősebb nemzedékek számára is. Fellinger ihletet merít a természetből, a régi népi hagyományokból, szokásokból és a népköltészetből, amely alapvetően közel áll hozzá. Azonban – akárcsak az előző esetben – a gondolatok gördülékeny áramlását némely versben gátolják a ritmikai és rímbeli hiányosságok.

Joggal nyomatékossítjuk azt a tényt, hogy mindkét szerző – Z. Németh István és Fellinger Károly – rendszeres címzettei a gyerekek. Az említett kötetek nem az első és valószínűleg nem is az utolsó ilyen jellegű alkotásaik. És ez jó hír, mert bár az újrakiadásokban megjelenő régi, bevált címek semmit sem veszítenek vonzóságukból, közkedveltségükből és közlési értékükből, hiányoznak az olyan művek, amelyek megfelelően reagálnak a jelenkorra, a mai gyerekek igényeire és érdeklődéseire.

Cselényi László avantgárd költő műve az olvasó számára több szempontból is meglepő. ***A kép-zelet aritmiai avagy Aki e verseket mind ellenírta*** (Madách-Posonium) című kötet egyfajta időbeli poétikai utazást mutat be, amelyet a szerző 1955–2010 között valósított meg. A gyűjteményt, amelynek egyes alkotóelemei több mint félszázad

alatt íródtak, egy irodalmár lírai történelmének is nevezhetnénk. Ezért természetes, hogy a könyv több paradoxon színtere: egy helyen találkozik a régi az újjal, a hagyományos az avantgárd-posztmodernnel (beleértve az avantgárd irodalmi irányzatok specifikus jegyeit), statikus a dinamikussal. Az olvasó szembesül Cselényi költői átalakulásával szemantikai és formális/vizuális értelemben is, és azzal összefüggésben a szöveggel való munkát átható kötetlenségével (montázsok, variációk, átírások, ellenírások). Ezen kontrasztok ellenére a kötet nem kelt kusza benyomást.

A **Holtágsírató** (Madách-Posonium) című kötet **Mikola Anikó** költőnőnek, prózaírónak és a latin-amerikai irodalom, indián népköltészet és mesék fordítójának verseiből, fordításából, vallomásaiból és interjúiból nyújt válogatást. A könyv a szerző alkotásait térképezi fel 1963-tól egészen 1996-ig, természetes módon kíséri el a korai időszaktól kezdve a 70-es évek legtermékenyebb időszakán át a szerző idő előtti haláláig. A balladaiság, a természet, a világegyetem, a mitológia és az ember belső, titokzatos világa általi ösztönözöttség a verseknek különleges, borongós és egyben mérhetetlenül megragadó hangulatot kölcsönöz. A költőnő csiszolt hangja egyaránt hangzik komolyan, sürgetően és meggyőzően, mint abban az időben, amikor azon kötetek születtek, amelyekben az egyes verseket eredetileg megjelentek (*Tűz és füst között* – 1971, *Fák és hajók a szélben* – 1976, *Madárnak lenni* – 1979). És Tóth László, a kötet összeállítója és az utószó írója érzékeny megközelítésének köszönhetően a legkülönfélébb árnyalatokban élvezhetjük írásait ma is.

Az **Akasztfáinkat csiklandozzuk** (Madách-Posonium) című antológia **Kudlák Lajost** (aki Szlovákiában Ludovít Kudlák modernista festőként és illusztrátorként ismertebb) magyar avantgárd költőként, kevésbé ismert szerepében mutatja be. Cseh Zoltán, a kötet összeállítója, az utószó és a jegyzetek szerzője precizitásának és lelkesedésének köszönhetően az olvasó előtt a forradalmi lelkületű irodalmárnak – költőnek, fordítónak, esszéírónak, a *Ma* irodalmi-művészeti folyóirat közeli munkatársának legtitkosabb szférája tárul fel. A dadaizmus jegyeit magán viselő szövegválogatás értékes tanúbizonyság Kudlák emberi és irodalmi hozzáállásáról, a korról és a társadalmi-politikai viszonyokról.

És mivel fejezzük be? Talán azzal a megállapítással, hogy a 2011-es év sok pozitív meglepetéssel és új szemléletmódokkal szolgált a költészetet illetően. A fentebb bemutatott valamennyi kötet autonóm dimenzióval és saját olvasói bázissal rendelkezik. A költészet ugyanis többek közt éppen a formálhatóságával, nyitottságával, időben és térben való változási képességével egyedülálló, azzal, hogy képes váratlan formában és intenzitással újjászületni. És ezt a képességét nem veszítette el évezredek múltán sem. Őszintén kívánom, hogy azoknak az embereknek köszönhetően, akik a költészet nyelvén kommunikálnak a világgal és egyben önmagukkal is, ezt a képességüket ne veszítsék el a jövőben sem.

Fordította: Péntes Tímea